

Pôdohospodárstvo

RADOVAN KAZDA

Anotácia: Autor analyzuje stav a perspektívy poľnohospodárskej politiky, ako aj výsledky poľnohospodárskej výroby v roku 2004 v súvislostiach, ktoré sú pre ďalší priaznivý vývoj poľnohospodárskeho odvetvia dôležité: t. j. pre potenciál hospodárskeho rastu odvetvia a efektívnosť dôležitých legislatívnych prvkov agrárnej politiky. Kapitola sa tiež zaoberá významnými udalosťami v politike lesného hospodárstva.

Kľúčové slová: lesné hospodárstvo, podporná politika, pôdohospodárstvo, poľnohospodárstvo, priame platby.

1. ÚVOD

Rok 2004 priniesol v oblasti podnikania na pôde zásadné ekonomické a legislatívne zmeny, ktoré súviseli so vstupom Slovenska do Európskej únie (EÚ) a s pripojením sa k spoločnej poľnohospodárskej politike EÚ. Zmena podmienok spočíva najmä v nových legislatívnych opatreniach, ktoré regulujú a limitujú podmienky podnikania na pôde, a v zásadnom zvýšení objemu finančnej podpory pôdohospodárstva, plynúceho z rozpočtu verejných financií a z rozpočtu EÚ. Z týchto faktov vyplývajú nové pozitíva v očakávanom zvýšení ekonomického potenciálu slovenského poľnohospodárstva, ale aj množstvo rizík, súvisiacich s výrazným rozšírením prerozdelenia procesu. To je potenciálnou zónou pre vznik korupcie, neefektívnosti použitia finančných prostriedkov a netransparentných procesov udeľovania dotácií i napriek tomu, že dôsledné uplatňovanie administratívneho mechanizmu kontroly priznávania nárokov na podporu a ich vyplácania adresátom v systéme spoločnej poľnohospodárskej politiky môže znížiť niektoré v minulosti existujúce riziká netransparentnosti a korupcie pri rozdeľovaní dotácií z verejných zdrojov.

Na komplexné zhodnotenie úrovne poľnohospodárstva v roku 2004 je potrebné analyzovať množstvo dôležitých ekonomických i prírodno-klimatických ukazovateľov, ktoré ovplyvňujú celkový hospodársky výsledok jednotlivých fariem. Predloženie takejto analýzy nie je ani v priestorových možnostiach kapitoly, ani jej obsahovým cieľom. Správa o pôdohospodárstve sa tu zameriava predovšetkým na poskytnutie komplexnej informácie o ekonomickom stave

a smerovaní slovenského poľnohospodárstva, ale najmä o všetkých významných udalostiach a legislatívnych opatreniach, ktoré majú vplyv na budúcu výkonnosť agrárneho sektora.

2. EKONOMICKÁ VÝKONNOSŤ POĽNOHOSPODÁRSTVA

Komplexné hodnotenie úrovne slovenského poľnohospodárstva sa opiera o množstvo ekonomických ukazovateľov, ktoré vyzdvihujú špecifiká vývoja jednotlivých odvetví poľnohospodárskej výroby. Medzi základné indikátory zmien v ekonomike poľnohospodárstva patria najmä údaje o nákladoch a výnosoch poľnohospodárskych fariem v prepočte na výrobnú jednotku (napríklad tonu, hektár a podobne), o objeme produkcie jednotlivých komodít (v rastlinnej výrobe predovšetkým o priemerných hektárových úrodách, v živočíšnej výrobe o produkcii mäsa, mlieka a ďalších produktov), ďalej o objeme vstupov do výroby (vlastných i prostredníctvom podpory štátu), o vývoji cien, ako aj o množstve ďalších, menej významných ukazovateľov.

Okrem kapitálových a režijných nákladov plynú najvýznamnejší objem nákladov v rastlinnej výrobe na vlhovo-živinové zabezpečenie produkcie biomasy (nákup energie, vody a hnojív), ochranu rastlín a zabezpečenie kvality osív. Náklady v živočíšnej výrobe sú ovplyvnené najmä nákupom kvalitného biologického materiálu, krmív a zabezpečenia ochrany zdravia zvierat.

Vysoká zložitosť hodnotenia vývoja ekonomiky poľnohospodárstva vyplýva i z veľkého významu konkrétnych pôdno-klimatických charakteristík územia, ktoré zásadným spôsobom odlišujú charakter poľnohospodárskej výroby v jednotlivých regiónoch. Počasie bude mať - vzhľadom na otvorenie európskeho trhu po vstupe do Európskej únie - čoraz väčší význam i pre celkový hospodársky výsledok fariem, keďže sa očakáva postupná harmonizácia cien na rozsiahlom území s veľmi odlišnými prírodno-produkčnými predpokladmi.

Komplexné zhodnotenie ekonomiky poľnohospodárstva poskytuje každoročne Ministerstvo pôdohospodárstva SR (MP SR) v *Správe o poľnohospodárstve a potravinárstve* (tzv. Zelenej správe), ktorú spracováva rezortný Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva (VÚEPP). Zelená správa je zverejnená a každoročne schvaľovaná vládou a Národnou radou SR v druhej polovici nasledujúceho roka.

Podľa Zelenej správy za rok 2003 (*Správa o...*, 2004) slovenské poľnohospodárstvo v roku 2003 **pokračovalo v zlepšovaní pozície na ekonomickej výkonnosti hospodárstva SR**, meranej hrubým domácim produktom a pridanou hodnotou v stálych cenách, najmä zvýšením podielu na HDP predovšetkým zásluhou výrazného poklesu medzispotreby na rozdiel od jej

rastu v priemere národného hospodárstva. Taktiež sa znižoval podiel poľnohospodárstva na celkovej zamestnanosti. Významným indikátorom ekonomickej výkonnosti poľnohospodárstva je spotreba hnojív na hektár poľnohospodárskej pôdy, kde Slovensko dosahuje menej ako 50-percentnú úroveň priemeru EÚ (z postkomunistických krajín využívali priemyselné hnojenie intenzívnejšie, ako je európsky priemer, v Slovinsku; v porovnaní s ostatnými sledovanými krajinami sme v roku 2003 obsadili predposlednú priečku). V medziročnom porovnaní však patríme medzi krajiny s rastúcou tendenciou spotreby priemyselných hnojív.

Z hľadiska analýzy nákladov a výnosov poľnohospodárskych podnikov pokračoval v roku 2003 nárast pri oboch ekonomických ukazovateľoch v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi; na rozdiel od predchádzajúcich dvoch rokov však priemerné náklady poľnohospodárskych subjektov boli vyššie než výnosy, takže z celkového hodnotenia vychádza slovenské poľnohospodárstvo v roku 2003 ako stratové. Uvedený vývoj hospodárskeho výsledku bol podľa Zelenej správy ovplyvnený medziročným roztvorením cenových nožníc medzi vstupmi do poľnohospodárstva a poľnohospodárskymi výrobkami, ale najmä nepriaznivým počasím počas vegetačnej sezóny.

V roku 2003 taktiež pokračoval trend potvrdzujúci, že hospodárenie fyzických osôb (hospodáriacich na spravidla menších výmerách pôdy) je ekonomicky efektívnejšie ako hospodárenie právnických osôb, podnikajúcich priemerne na vyšších výmerách pôdy. Podobne zotrúva trend, podľa ktorého právnické osoby – obchodné spoločnosti podnikajú dlhodobo s lepším hospodárskym výsledkom ako právnické osoby v družstevnej forme podnikania. Tieto rozdiely sú spôsobené, okrem výraznejšej vlastníckej identifikácie k majetku zo strany obchodných spoločností, i pretrvávajúcim vyšším zaťažením družstiev majetkom, ktorého využitie v dôsledku dlhodobo klesajúcej produkcie je nedostatočné. Príčinou je i tendencia k tzv. sociálnemu zamestnávaniu, ktorá je stále prítomná v tomto type poľnohospodárskeho podnikania.

Údaje o ekonomických výsledkoch poľnohospodárstva v aktuálnom roku bývajú priebežne spracovávané a publikované v priebehu nasledujúceho roka. Podľa komoditných situačných a výhľadových správ VÚEPP (*Komoditná situačná..., 2004a-e*), ktoré analyzujú produkciu poľnohospodárskych komodít v priebehu roka, sa však potvrdzujú výsledky ovplyvnené klimatickou situáciou počas vegetačnej sezóny pre väčšinu poľnohospodárskych plodín, keď v sezóne 2003 – 2004 (resp. v roku 2003, podľa spôsobu klasifikácie) boli dosiahnuté nižšie hektárové úrody než v predchádzajúcich dvoch rokoch, avšak s pozitívnym výhľadom na sezónu 2004 – 2005 (resp. rok 2004). Týka sa to väčšiny významných rastlinných komodít,

ako sú obilie či zemiaky; problematickou oblasťou však zostala produkcia živočíšnej výroby (ide najmä o pokračujúci pokles počtu ošípaných a hovädzieho dobytku a o podpriemernú porážkovú hmotnosť zvierat na úrovni EÚ).

Z vývoja ukazovateľov za prvý až tretí štvrtrok 2004 podľa VÚEPP (*Ekonomika slovenského...*, 2004) vyplýva, že:

- poľnohospodárstvo dosiahlo stratu vo výške 1,4 mld. Sk,
- 36 % podnikov bolo ziskových,
- znížili sa výnosy o takmer 2 mld. Sk znížením ostatných výnosov (dotácií),
- klesli náklady v dôsledku zníženia výrobnnej spotreby,
- pozitívny vývoj bol v pridanej hodnote, ktorá sa zvýšila nie zásluhou mierneho nárastu výroby, ale znížením výrobnnej spotreby.

Tabuľka 1

Hospodársky výsledok fariem – porovnanie 1. – 3. kvartál 2003 – 2004 (v mil. Sk)

Ukazovateľ	1.-3. kvartál 2003	1.-3. kvartál 2004
Výnosy (mil. Sk)	39 581	37 566
Náklady (mil. Sk)	41 016	38 922
Hosp. výsledok (mil. Sk)	-1 435	-1 356
Podiel ziskových podnikov (v %)	37	36
Podiel stratových podnikov (v %)	63	64

Zdroj: (Chrastinová, Z.: *Ekonomika slovenského...*, VÚEPP, 2004)

Výsledok hospodárenia ovplyvnila najmä zmena systému financovania – prechod z preddavkovej formy poskytovania podpory uplatňovanej v predchádzajúcich rokoch (zálohové platby) na vyplatenie platieb ku koncu roka 2004, resp. po uplynutí účtovného roka 2004 (t. j. do konca marca roku 2005), čím vznikol výrazný sklz v príjmoch farmárov v roku 2004. Z ďalších dôvodov treba uviesť cenový vývoj poľnohospodárskych produktov a vstupov do poľnohospodárstva a nedostatočnú tvorbu finančných rezerv podnikov z dôvodu vysokej straty v roku 2003. Vzhľadom na priaznivé klimatické podmienky vo vegetačnej sezóne a príjem z dotácií na konci roka 2004 sa však očakáva, že celoročný hospodársky výsledok fariem bude výrazne ziskový (odhad: +2,99 mld. Sk).

Pre slovenské poľnohospodárstvo ostáva naďalej charakteristická diferenciácia výsledkov poľnohospodárskych podnikov závislá od formy hospodárenia, veľkosti obhospodarovanej pôdy a regionálneho aspektu.

V porovnaní s pôvodnými členskými štátmi EÚ môžeme ekonomickú výkonnosť slovenského poľnohospodárstva považovať za výrazne podpriemernú; podobnú úroveň dosahuje väčšina prístupujúcich krajín (s výnimkou Slovinska). Na úrovni týchto krajín väčšina ukazovateľov ekonomickej výkonnosti slovenského poľnohospodárstva signalizuje priemernú úroveň.

Analýza konkrétnych ukazovateľov vývoja ekonomiky slovenského poľnohospodárstva vyžaduje rozsiahlejší priestor, než sú možnosti tejto kapitoly, a nie je ani jej cieľom. Preto sa ďalej budeme zaoberať najmä výpočtom a analýzou politických udalostí a rozhodnutí, ktoré významnejším spôsobom ovplyvnili hospodárske a inštitucionálne podmienky, ako aj potenciál ekonomickej výkonnosti slovenského poľnohospodárstva.

3. LEGISLATÍVNE NÁSTROJE PÔDOHOSPODÁRSKEJ POLITIKY

V roku 2004 bolo na pripomienkové konanie v rezorte MP SR podaných vyše 100 legislatívnych noriem, z toho trinásť zákonov. V roku 2003 bolo podaných 152 noriem, z toho dvanásť zákonov (prepočet autora, podľa <http://www.mpsr.sk>). Z legislatívnych noriem, ktorých charakter má výraznejší význam pre potenciál ekonomiky pôdohospodárstva, ako aj tých, ktoré výraznejším spôsobom rezonovali vo verejnosti, je potrebné spomenúť:

- návrh zákona o vinohradníctve a vinárstve (predložený na pripomienkové konanie 23. 8. 2004, v roku 2004 neschválený);
- návrh zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 42/1992 Zb. o úprave majetkových vzťahov a vyporiadaní majetkových nárokov v družstvách v znení neskorších predpisov a zákon č. 566/2001 Z. z. o cenných papieroch a investičných službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o cenných papieroch) v znení neskorších predpisov;
- návrh zákona o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkvám a náboženským spoločnostiam (schválený NR SR, vrátený prezidentom na opätovné prerokovanie)
- návrh zákona o hydromelioráciách a o založení spoločnosti Hydromeliorácie, a. s., a o zmene a doplnení niektorých zákonov (predložený na pripomienkové konanie 30. 7. 2004, v roku 2004 neschválený);
- návrh zákona o lesoch (predložený na pripomienkové konanie 14. 5. 2004, v roku 2004 neschválený);
- návrh zákona o ekologickej poľnohospodárskej výrobe (zákon č. 421/2004 Z. z.);
- návrh zákona o hospodárskom chove rýb a o zmene a doplnení zákona č. 139/2002 Z. z. o rybárstve (predložený na pripomienkové konanie 8. 4. 2004, v roku 2004 neschválený)

- návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločnostiach v znení neskorších predpisov;
- návrh zákona o poľovníctve;
- návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 136/2000 Z. z. o hnojivách (zákon č. 555/2004 Z. z. o hnojivách).

3.1. REŠTITÚCIE

V roku 2003 bol schválený zákon č. 503/2003 Z. z. o navrátení vlastníctva k pozemkom a o zmene a doplnení zákona NR SR č. 180/1995 Z. z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom v znení neskorších predpisov. Tento zákon umožňuje, aby fyzické osoby, ktoré neuplatnili svoje nároky v lehotách podľa zákona č. 229/1991, mohli požiadať o vrátenia vlastníctva pozemkov do 31. decembra 2004. Podľa návrhu skupiny poslancov NR SR bol tento zákon nevyhovujúci vzhľadom na to, že cirkvi a náboženské spoločnosti sa dostali do nerovnoprávneho postavenia v porovnaní s fyzickými osobami, ktorým bola po prijatí zákona predĺžená lehota na uplatnenie nárokov na reštitúcie. Vláda SR však vyjadrila nesúhlas s návrhom a uložila ministrom pôdohospodárstva riešiť problematiku vládnym návrhom zákona (*Uznesenie...*, 2004a). MP SR pripravilo zákon s podrobnejším ustanovením nehnuteľností i podmienok, podľa ktorých možno reštitúcie v zmysle zákona uplatniť. Napriek nesúhlasu vlády SR sa NR SR zaoberala poslaneckým návrhom zákona, ktorý schválila spolu so zapracovanými zmenami pôdohospodárskeho výboru NR SR (pozri box 1).

Box 1

Zákon o reštitúciách nehnuteľností pre cirkvi a náboženské spoločnosti spôsobil spor v Národnej rade SR, keďže pôdohospodársky výbor odporučil schváliť poslanecký návrh zákona s jednou významnou zmenou. Tá môže údajne narušiť doterajšiu zásadu, že navracat' sa môže iba ten majetok, ktorý nebol štátom zabraný po druhej svetovej vojne z dôvodu kolaborantstva či zrady s fašistickým režimom. Upozornil na to predseda výboru a poslanec za opozičné HZDS Miroslav Maxon, podľa ktorého „na návrh poslanca za SMK Richarda Hamerlíka prešla výborom o jeden hlas požiadavka navrátenia kostolov či cintorínov pre reformnú evanjelickú cirkev“. Podľa Maxona by malo ísť údajne o majetok zabraný ešte v roku 1946 z dôvodu kolaborantstva a zrady.

Po schválení zákona prezident Ivan Gašparovič vrátil zákon parlamentu na opätovné prerokovanie.

Problematika reštitúcií rezonovala aj v súvislosti so spomínaným platným zákonom o navrátení vlastníctva k pozemkom z roku 2003, ktorý upravoval podmienky priznania reštitúcií fyzickým osobám. Podľa informácií denníka *Sme* (zo 4. 8. 2004) Slovenský pozemkový fond do augusta 2004 nepridelil ani jeden náhradný pozemok napriek tomu, že evidoval až 71 rozhodnutí o práve na náhradu, v prípadoch, keď štát nemôže vrátiť pôvodné pozemky. Problém podľa riaditeľa fondu Františka Hideghétyho spočíval v tom, že od obvodných pozemkových úradov, ktoré o žiadostiach rozhodujú, fond nedostal ani jedno ocenenie pôvodného pozemku, preto fond nemohol prideliť náhradný pozemok ani vyplatiť odškodnenie. Nový zákon neurčil, kto má znalecký posudok na pôvodný a náhradný pozemok zabezpečiť, čo MP SR odstránilo novelou zákona v máji 2004 (zákon č. 217/2004 Z. z.). Napriek tomu v praxi novela nefungovala, keďže k nej chýbalo metodické usmernenie (*Sme*, 4. 8. 2004), takže predpoklad realizácie zákona sa presúval až ku koncu roka.

3.2. DRUŽSTVÁ

V poľnohospodárskom družstevníctve bol v roku 2004 pripravený návrh doplnenia zákona o úprave majetkových vzťahov a vypořiadaní majetkových nárokov v družstvách (*Návrh...*, 2004a).

MP SR pristúpilo k vypracovaniu návrhu zákona na základe zistenia, že niektoré poľnohospodárske družstvá nesplnili zákonom ustanovenú povinnosť vydať družstevné podielnické listy ako osobitný druh cenného papiera a zistiť príčiny ich nevydania. Predloženým návrhom zákona sa umožňuje dokončiť transformáciu poľnohospodárskych družstiev s tým, že ak nedôjde k vydaniu družstevných podielnických listov za vypočítaný majetkový podiel, tento sa stane pohľadávkou oprávnenej osoby. Za nesplnenie povinnosti poľnohospodárskeho družstva môže oprávnená osoba podať návrh na likvidáciu poľnohospodárskeho družstva.

Zákon bol schválený Národnou radou SR v decembri 2004.

3.3. VINÁRSTVO A VINOHRADNÍCTVO

V oblasti vinohradníctva a vinárstva je na Slovensku v súčasnosti platný zákon o vinohradníctve a vinárstve, ktorý nadobudol účinnosť v roku 1997. Zákon ustanovoval podmienky a požiadavky pestovania viniča hroznorodého, výroby vína - vrátane obchodu s vínom a označovania, balenia vína, ako aj registrácie vinohradov v zmysle väčšiny technických ustanovení nariadení európskeho spoločenstva. Cieľom nového návrhu zákona o vinohradníctve a vinárstve, ktorý predložilo MP SR v auguste 2004, bolo doplniť zákon o ďalšie nariadenia a odporúčania, ktoré odvtedy prijala EÚ, najmä nové nariadenie Rady (ES) č. 1493/1999 o spoločnej organizácii trhu s vínom (*Návrh...*, 2004b).

V októbri 2004 Legislatívna rada vlády SR rozhodla, že MP SR bude musieť návrh prepracovať tak, aby sa v tejto norme znova neobjavovali niektoré nariadenia EÚ, ktoré sú už zaradené v iných slovenských normách (*Komuniké...*, 2004).

3.4. HYDROMELIORÁCIE

Problematika hydromeliorácií v slovenskom poľnohospodárstve sa po roku 1990 dostala do situácie veľmi zložitého vývoja, poznamenaného výraznou stagnáciou odvetvia. Základný problém spočíval v nevyjasnenosti vlastníckych práv k hydromelioračným zariadeniam - či už išlo o závlahové, alebo o odvodňovacie stavby, čo viedlo k postupnému, avšak veľmi výraznému znižovaniu hodnoty veľkej časti týchto zariadení. Hydromelioračné zariadenia boli totiž budované predovšetkým v rámci rozsiahlych štátnych programov, za výraznej investičnej podpory štátu a na pozemkoch, ktorých vlastníctvo bolo súkromné alebo nejasné. Ďalším problémom bolo, že výkon správy hlavných hydromelioračných zariadení sa po roku 1990 viackrát presúval: najprv zo Štátnej melioračnej správy na Slovenský pozemkový fond, následne na Slovenský vodohospodársky podnik, š. p., ďalším presunom cez jeho odštepny závod Hydromeliorácie až po založenie štátneho podniku Hydromeliorácie, ktorý po presune kompetencií vodného hospodárstva pod Ministerstvo životného prostredia SR zostal pod kompetenciou MP SR. Tento problém znemožňoval koncepčnejšie riešiť problematiku.

Nový návrh zákona predpokladá vznik „zavlažovacích družstiev“, ktoré hospodária na pôdach pod účinkom hydromeliorácií a prevádzkujú tento majetok v súlade s návrhovaným zákonom.

Vo svojej podstate ide o zverenie verejných statkov do súkromných rúk (tzv. outsourcing), čo možno považovať za prístup vedúci k efektívnejšej správe štátneho majetku.

Návrh zákona má upraviť aj vzájomné vzťahy medzi vlastními pozemkov, vlastními hydromelioračných zariadení a fyzickými i právnickými osobami, ktoré využívajú alebo majú prospech z týchto zariadení, ďalej práva a povinnosti fyzických osôb, právnických osôb a zavlažovacích družstiev, súvisiace so správou a prevádzkovaním hydromelioračných zariadení, spoplatňovanie poskytovaných služieb hydromelioračných zariadení, zriadenie, organizačnú štruktúru a hospodárenie Hydromelioračného fondu, ako aj ďalšie okolnosti správy HZ (*Návrh.....*, 2004c). Návrh zákona v roku 2004 nebol predložený na rokovanie vlády SR.

3.5. LESNÉ HOSPODÁRSTVO

Problematika lesného hospodárstva v roku 2004 v slovenskej spoločnosti výrazne rezonovala predovšetkým kvôli dvom navzájom súvisiacim problémom: pripravovanou transformáciou štátneho podniku Lesy SR a prípravou nového zákona o lesoch.

3.5.1. Zákon o lesoch

V máji 2004 predložilo MP SR prvý návrh nového zákona o lesoch, ktorý predpokladal transformáciu dvoch súčasných „lesných“ zákonov, t. j. zákona o lesoch a zákona o hospodárení v lesoch a štátnej správe lesného hospodárstva, do jednej normy (pozri box 2).

Box 2

Prvý zverejnený návrh je vo svojej podstate pokračovaním koncepcie spred roka 1989, založenej na politike, v ktorej štát koncentruje významné právomoci nad riadením a kontrolou hospodárenia v lese. Realizuje ich najmä prostredníctvom stanovenia povinností pre vlastníkov lesa (napríklad povinnosťou platiť odbornú správu a dodržiavať lesné hospodárske plány – LHP), ďalej obmedzení vo využívaní lesa (najmä definovaním spôsobov užívania lesov, limitmi ťažby, zákazom činností na lesných pozemkoch a podobne) a ďalších reštrikcií vlastníckych práv (napríklad práva na finančnú kompenzáciu za voľný zber plodín).

Veľmi rizikovým faktorom prvého návrhu bolo ustanovenie, ktoré má zakázať privatizáciu všetkých lesov vo vlastníctve Slovenskej republiky. Zamedzenie možnosti rozširovať súkromné vlastníctvo lesov zvyšuje podozrenie z lobistického vplyvu zo strany správcov štátnych lesov, ktoré predstavujú takmer 44 percent celkovej výmery lesov, a znižuje predpoklady na efektívne hospodárenie s lesmi. Podnik Lesy SR, š. p., pritom ešte v roku 2002 zápasil najmä s hlbokou stratovosťou podnikania a s mnohými korupčnými podozreniami. Iným výsledkom nežiaduceho lobingu je ustanovenie vynucujúce existenciu výskumného ústavu a rozsiahle štátne financovanie lesníckeho výskumu napriek tomu, že väčšina výskumných ústavov v rezorte už bola zrušená alebo transformovaná do iných typov inštitúcií.

Negatívnou črtou návrhu zákona je rozrastanie štátnej kontroly nad mnohými činnosťami v lese. Podstatou celého zákona je totiž opis povinností vlastníkov lesa voči orgánom štátnej správy a kompetencií týchto orgánov na schvaľovanie činnosti, udeľovanie výnimiek a sankcií, ako aj zákazov činnosti. Okrem toho prvý návrh zákona ponecháva v kompetencii ministerstva pripraviť až 18 vykonávacích predpisov, ktorých absencia v riadnom zákone (schválenom vládou a parlamentom) by mohla viesť k vzniku ľahšie ovplyvniteľných znení vyhlášok zo strany ministerstva. Ide najmä o opatrenia upravujúce postup pri vyňatí a obmedzení využívania lesných pozemkov, pri vyhlasovaní kategórií lesov alebo podrobnosti lesného hospodárskeho plánu, ktoré sú pre podnikanie v lesnom hospodárstve veľmi dôležité. Zákon nerieši ani dlhodobý konflikt vlastníkov lesov so zberateľmi lesných plodín, ktorí môžu i naďalej bezplatne užívať ich majetok.

Zdroj: autor, *Domino Fórum*, č. 28, 2004.

Hoci prvý návrh zákona o lesoch bol predložený na pripomienkové konanie v máji 2004, do konca roka nebol predložený na schválenie vláde SR a NR SR, takže je možné očakávať jeho zásadné prepracovanie zo strany MP SR.

3.5.2. Transformácia štátneho podniku Lesy SR

Ministerstvo pôdohospodárstva SR predložilo v roku 2003 verejnosti predstavu transformácie štátneho podniku Lesy Slovenskej republiky na akciovú spoločnosť - aj ako reakciu na zistenia o zlom hospodárení v štátnom podniku. Vláda SR zaviazala ministra pôdohospodárstva Zsolta Simona predložiť do konca roka 2004 na rokovanie vlády analýzu

súčasného stavu prác na transformácii Lesov Slovenskej republiky, š. p., a projekt transformácie Lesov Slovenskej republiky, š. p. (*Uznesenie vlády SR č. 1084/2004*).

V septembri 2004 minister pôdohospodárstva prezentoval projekt reštrukturalizácie a transformácie štátneho podniku Lesy SR na akciovú spoločnosť, podľa ktorého sa zo štátneho podniku, ktorý obhospodaruje 55 percent lesných plôch krajiny, má začiatkom roku 2006 stať akciová spoločnosť. Aj po vytvorení spoločnosti má však lesná pôda v účtovnej hodnote viac ako 34 miliárd korún zostať v rukách štátu. Princíp transformácie má vychádzať z toho, že pestovateľská činnosť bude odborne zabezpečovaná štátnym podnikom prostredníctvom riaditeľstiev štátnych lesov a správ štátnych lesov. Ťažobnú činnosť budú dodávateľsky zabezpečovať externé firmy, pričom celá logistika a obchod s drevom bude efektívne koordinovaná a líniovo riadená odborníkmi na správach štátnych lesov a prostredníctvom špecializovaného profitcentra s permanentným a objektívnym prehľadom o nákladoch a výnosoch v rámci všetkých činností v tejto oblasti. Nová organizačná štruktúra, navrhovaná v rámci transformačného projektu, tento problém rieši znížením počtu odštepných závodov z terajších 26 na pätnásť (*Rolnícke noviny*, 24. 9. 2004).

Box 3

Projekt transformácie sa už v čase jeho vzniku stretol s kontroverznými reakciami zo strany Zväzu spracovateľov dreva (ZSD) SR. ZSD požadoval, aby Lesy SR nezostali celistvou spoločnosťou, ale aby došlo k ich rozčleneniu na viacero podnikov, kopírujúcich územia terajších vyšších územných celkov. Podľa drevárov by sa tak zvýšila konkurencia pri predaji dreva, keďže teraz centrálné vedenie Lesov SR inkasuje od domácich spracovateľov vyššie ceny, ako je to pri vývozoch dreva do zahraničia. Ministerstvo pôdohospodárstva však s takýmto rozčlenením nesúhlasilo (TASR; *Rolnícke noviny*, 3. 9. 2004).

Drevársku loby, ktorá požaduje decentralizáciu riadenia podniku najmä kvôli stlačeniu cien dreva, podporovala pozícia SDKÚ prostredníctvom svojho štátneho tajomníka na ministerstve pôdohospodárstva Jána Goliana, ktorý predtým pôsobil práve v sektore spracovateľov dreva. Spor vo vládnej koalícii trval až do konca roka. V novembri 2004 parlament požiadal vládu o okamžité zastavenie prebiehajúceho procesu transformácie a reštrukturalizácie podniku Lesy SR. Kabinet tiež požiadal, aby vláda predložila parlamentu projekt transformácie tohto podniku a predložila legislatívny zámer osobitného zákona, ktorým sa zriadi štátna akciová spoločnosť Lesy SR (TASR, 2. 11. 2004).

3.6. POĽNOHOSPODÁRSKA SAMOSPRÁVA

Dôležitou udalosťou v poľnohospodárskej samospráve bola novela zákona, ktorou sa zmenil zákon o Slovenskej poľnohospodárskej a potravinárskej komore (SPPK). Potreba novely vychádzala zo Zásad novelizácie zákonov upravujúcich komory, ktoré prijala vláda ešte v roku 2003. Vo schválených zásadách sa navrhlo, aby vzhľadom na súčasný vysoký počet profesijných komôr bola prijatá zásada, že zákonom budú ustanovené len komory regulovaných profesií a komory, na ktoré je prenesený výkon verejnej moci s povinným členstvom (*Zásady činnosti...*, 2003).

Predloženým návrhom zákona sa reaguje na návrhy opatrení, a to návrhom na zrušenie povinného členstva v komore. Tým sa SPPK zaradila do sektora profesijných združení s nepovinným členstvom, čo by malo viesť k zrealneniu jej vplyvu v spoločnosti.

4. PODPORA POĽNOHOSPODÁRSTVA

Podporná politika poľnohospodárstva pokračovala aj v roku 2004 v trende nárastu objemu finančných transferov smerom k podnikateľskému sektoru. Spôsobil to najmä vstup Slovenska do EÚ a napojenie sa na systém spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ (Common Agriculture Policy – CAP). Základným inštitucionálnym nástrojom podpornej politiky sa stala Poľnohospodárska platobná agentúra (PPA).

4.1. POĽNOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA

PPA bola zriadená zákonom v októbri roku 2003 (zákon č. 473/2003 Z. z. o Pôdohospodárskej platobnej agentúre, o podpore podnikania v pôdohospodárstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov) a vznikla k 1. decembru 2003 ako rozpočtová organizácia. Agentúra SAPARD sa zlúčila s PPA, zároveň bola zrušená Intervenčná pôdohospodárska agentúra, ktorej právnym nástupcom sa stala PPA. Od 1. januára 2004 sa zrušili regionálne odbory MP SR, pričom 256 systematizovaných zamestnaneckých miest bolo začlenených do PPA. Podľa organizačného poriadku PPA v roku 2004 malo byť v PPA zamestnaných

celkovo 581 zamestnancov. PPA má 8 regionálnych pracovísk a 28 kontaktných miest – bývalých pracovísk regionálnych odborov MP SR (*Informácia o stave...*, 2004).

4.1.1. Priame platby

Pôdohospodárska platobná agentúra v roku 2004 roľníkom hospodáriacim na pôde poskytovala nasledujúce typy priamych podpôr v súlade s pravidlami CAP:

1. **Jednotná platba na plochu – SAPS** (z Garančnej sekcie Európskeho poľnohospodárskeho usmerňovacieho a záručného fondu – EAGGF), vyplácaná roľníkom hospodáriacim na pôde, zaregistrovaním v príslušnom registri žiadateľov.
2. **Podpora plodín na ornej pôde** (z prostriedkov presunutých z plánu rozvoja vidieka z Garančnej sekcie EAGGF) na vybrané plodiny na ornej pôde, podporované CAP.
3. **Podpora štrukturálnych zmien poľnohospodárstva a zabezpečenia konkurencieschopnosti jeho produkcie na trhu** (z prostriedkov štátneho rozpočtu SR) bola poskytnutá do termínu vstupu SR do EÚ, t. j. do 1. mája 2004 formou podpory plodín (plodiny na ornej pôde, chmeľ a tabak) a podpory vybraných druhov zvierat (dojčiace kravy, ovce a kozy) na základe výnosu MP SR č. 152/2004-100.
4. **Vyrovňavací príspevok na znevýhodnené oblasti** (z Garančnej sekcie EAGGF) je súčasťou Plánu rozvoja vidieka (opatrenie č. 3). Platba bola vyplácaná na hektár pôdy.

4.1.2. Projektové podpory – SOP

Druhou zložkou podpôr štátu prostredníctvom PPA sú projektové podpory na základe Sektorového operačného programu Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka. V roku 2004 boli predložené výzvy na predkladanie žiadostí o podporu týchto činností (<http://www.mpsr.sk/apa/>):

- Opatrenie č. 1.1: Investície do poľnohospodárskych podnikov.
- Opatrenie č. 1.2: Zlepšenie spracovania a predajnosti poľnohospodárskych produktov.
- Opatrenie č. 2.1: Trvalo udržateľné lesné hospodárstvo a rozvoj lesníctva;
 - Podopatrenie č. 2.1.1: Investície na zlepšenie a racionalizáciu pestovania a ochrany lesa, ťažby, primárneho spracovania dreva a predaja surového dreva a iných produktov lesa – ziskové investície,

- Podopatrenie č. 2.1.2: Verejnoprospešné investície – neziskové investície.
- Opatrenie č. 2.2: Rybné hospodárstvo (financované cez FIFG).
 - Podopatrenie č. 2.2.1: Spracovanie rýb a propagácia rybích výrobkov,
 - Podopatrenie č. 2.2.2: Akvakultúra.
- Opatrenie č. 2.3: Podpora prispôsobovania a rozvoja vidieckych oblastí;
 - Podopatrenie č. 2.3.2: Diverzifikácia poľnohospodárskych činností,
 - Podopatrenie č. 2.3.1: Pozemkové úpravy.
- Opatrenie č. 2.4: Vzdelávanie.

4.1.3. Projektové podpory – Plán rozvoja vidieka

V roku 2004 realizovala PPA podporu aj prostredníctvom Plánu rozvoja vidieka:

- Opatrenie č. 1: Investície do poľnohospodárskych podnikov.
- Opatrenie č. 2: Vzdelávanie.
- Opatrenie č. 4: Plnenie noriem Spoločenstva;
 - Podopatrenie č. 4.1: Plnenie noriem.
- Opatrenie č. 5: Agroenvironment a životné podmienky zvierat.
- Opatrenie č. 6: Zlepšenie spracovania a predajnosti poľnohospodárskych produktov.
- Opatrenie č. 7: Lesné hospodárstvo;
 - Podopatrenie č. 7.1: Investície na zlepšenie a racionalizáciu pestovania a ochrany lesa, ťažby, primárneho spracovania dreva a predaja surového dreva a iných produktov lesa (ziskové investície),
 - Podopatrenie č. 7.2: Verejnoprospešné investície (neziskové investície).
- Opatrenie č. 8: Zalesňovanie poľnohospodárskej pôdy.
- Opatrenie č. 9: Pozemkové úpravy.
- Opatrenie č. 10: Diverzifikácia poľnohospodárskych činností.
- Opatrenie č. 11: Podpora pre polosamozásobiteľské farmy.
- Opatrenie č. 12: Odbytové organizácie výrobcov.

4.2. ODHAD PRODUKČNÝCH SUBVENCÍÍ

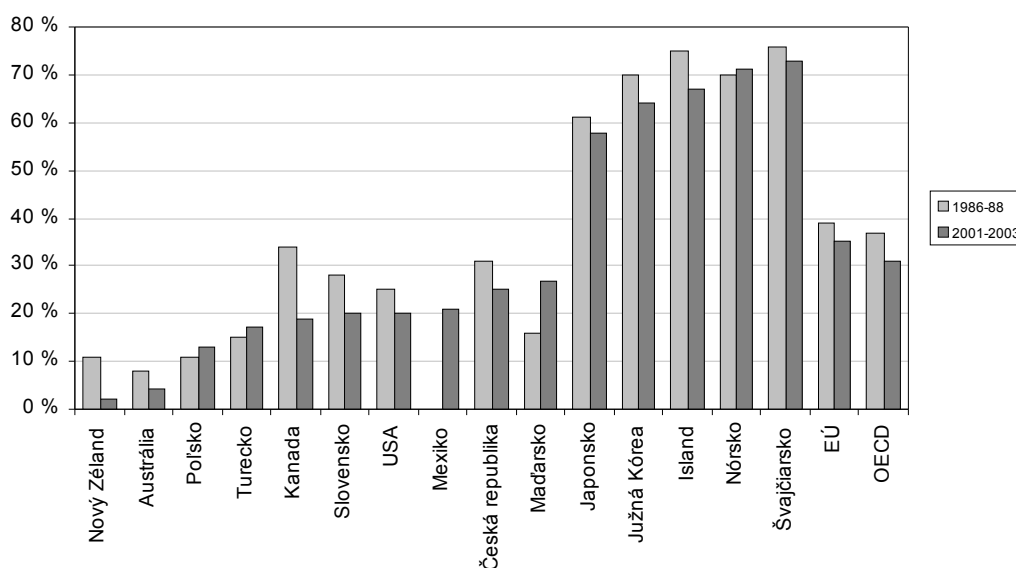
Podpora poľnohospodárstva je významnou súčasťou národných rozpočtov väčšiny hospodársky vyspelých krajín sveta. Odlišnosti podporných politík spočívajú v rozdielnych dotačných položkách. Po vstupe Slovenska do EÚ by však malo dojsť k výraznejšej harmonizácii dotačnej politiky s krajinami EÚ, spočívajúcej najmä v spoločných základných pravidlách a cieľoch podpory, v spôsobe manažmentu a kontroly dotácií.

Systém hodnotenia podpory dlhodobo spracováva OECD a jej výstupy sa používajú ako štandard pri analyzovaní charakteru jednotlivých dotačných politík. PSE (odhad podpory producentov) je definovaný ako indikátor ročnej hodnoty hrubých transferov od konzumentov a daňových poplatníkov na podporu poľnohospodárskych producentov (*Producer and...*, 2003).

Z porovnávacej analýzy OECD vyplýva, že Slovensko je v podpore poľnohospodárstva v strednodobom meradle pod priemerom krajín OECD (graf 1).

Graf 1

Odhad producentskej podpory PSE podľa OECD: porovnanie priemernej PSE za roky 1986 – 1988 a 2001 – 2003

Poznámka: Pre ČR, SR, Maďarsko a Poľsko sú údaje za roky 1986 – 1988 nahradené rokmi 1991 – 1993.

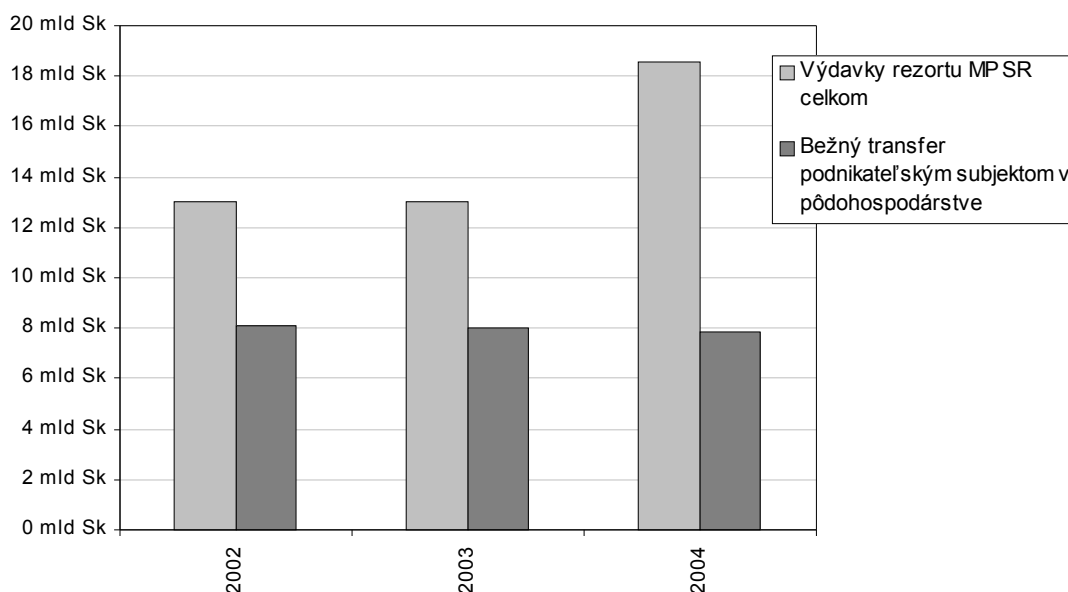
Zdroj: OECD, PSE/CSE databáza 2004.

4.3. DOTÁCIE A ROZPOČET MP SR

V roku 2004 nastal očakávaný rast príjmovej zložky Ministerstva pôdohospodárstva SR v súvislosti s navýšením dotácií do pôdohospodárstva o zdroje v rámci spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie.

Graf 2

Výdavky rezortu MP SR celkovo a bežný transfer podnikateľským subjektom v poľnohospodárstve

Zdroj: Štátny rozpočet SR, 2002, 2003, 2004.

Tabuľka 2

Celkové transfery do poľnohospodárstva a potravinárstva 2001 – 2003.

Zdroje	2001	2002	2003
Rozpočtové zdroje	10 722,7	10 786,5	11 237,4
Podpora rozvojových programov (Výnosy)	8 979,7	7 568,1	8 128,2
Realizácia programov (transform. ŠFOZPPF)	635,0	577,0	130,0
IPA SR	1 260,6	0,0	502,5
Záruky, úvery realizované prostr. SZRB*	-	620,0	580,0
Všeobecné služby (kapitola rozpočtu priamo)	1 108,0	2 021,4	1 896,7
Mimorozpočtové nenávratné zdroje	3 208,6	3 298,4	2 266,5
Transformovaný ŠPFPP	166,0	958,0	24,3
MF SR (daňové úľavy) ¹⁾	1 564,0	1 200,0	1 215,0
Zahraničné zdroje (PHARE a vzdel. progr.)	218,0	282,4	142,7
Mimorozpočtové návratné zdroje	2 845,5	2 278,5	1 487,9
Pôžičky z IPA SR	1 916,5	2 045,2	1 483,0
Pôžičky z transform. ŠPFPP	930,0	233,3	4,9
Zdroje spolu	16 776,8	16 363,4	14 991,8
Zdroje bez pôžičiek, záruk a úverov	13 931,3	14 084,9	13 503,9

Zdroj: *Zelená správa*, 2002, 2004.

4.3.1. Financovanie priamych platieb

V rozpočte rezortu pôdohospodárstva na rok 2004 bola najkonfliktnejším bodom položka priamych platieb. V prípade priamych platieb mohla totiž SR využiť národnú vyrovnávaciu platbu na dosiahnutie úrovne 55/60/65 % priemeru EÚ 15 v rokoch 2004, 2005 a 2006 (100 % sa má dosiahnuť v roku 2011). Ministerstvo financií SR (MF SR) v prvom návrhu východísk štátneho rozpočtu navrhovalo, aby táto vyrovnávacia platba bola čiastočne pokrytá presunom zdrojov z rozvoja vidieka (max. 20 % z ročného záväzku) a z výdavkov štátneho rozpočtu. Pre rok 2004 navrhlo MF SR možnosť využiť národnú vyrovnávaciu platbu na priame platby na úrovni 40 %, t. j. vo výške 5 424 mil. Sk; mala by byť čiastočne pokrytá presunom zdrojov z ročného záväzku na rozvoj vidieka vrátane príslušného spolufinancovania zo štátneho rozpočtu vo výške 20 % – 1 257 mil. Sk a doplatkom z výdavkov štátneho rozpočtu vo výške 4 167 mil. Sk.

Návrh MF SR vyvolal v roku 2003 výrazný tlak zo strany poľnohospodárskej samosprávy, ktorá iniciovala vznik petície požadujúcej doplnenie platieb v plnej výške. Petícia bola následne prerokovaná v NR SR s odporúčaním pre vládu, aby v štátnych rozpočtoch SR na roky 2004 - 2006 dodržala objem doplatku priamych platieb pre poľnohospodárov Slovenskej republiky do výšky 55, 60 a 65 % úrovne súčasných členských krajín Európskej únie (*Uznesenie NR SR č. 273/2003*).

Parlament napokon rozhodol o kompromisnej výške priamych platieb vo výške 52,5 % úrovne členských krajín Európskej únie. To znamenalo, že poľnohospodári dostali o 340 mil. Sk nižšie zdroje (SITA, 14. 12. 2004).

Návrh východísk rozpočtu verejnej správy na roky 2005 - 2007 znížil na rok 2005 ďalšie percentá z úrovne priamych platieb. Po pripomienkovom konaní totiž navrhoval dorovnanie opäť na úrovni 40 % priemeru súčasných krajín EÚ (neskôr bol návrh zvýšený na 42,6 %) napriek tomu, že na rok 2005 je pre slovenských farmárov Úniou schválených 60 %. Návrh sa opäť stretol s nesúhlasom MP SR a stavovských združení. Pred rokovaním vlády o štátnom rozpočte napokon MP SR akceptovalo návrh na doplatok priamych platieb do výšky 54 % (SITA, 12. 10. 2004).

Dotácie farmárom sú rizikovým prvkom podpornej politiky zo strany štátu, a v prípade EÚ, spoločnej poľnohospodárskej politiky, z hľadiska transparentnosti finančných tokov. O rizikách dotácií v platobnom systéme EÚ svedčí už zistenie správy Európskeho dvora audítorov z roku 2003, v ktorej konštatujú zásadné chyby v samotnej podstate klasifikácie podporovaných znevýhodnených území (*Information Note...*, 2003). Správa z roku 2004 (*Special Report...*, 2004) konštatuje, že viac než 3,1 miliardy eur, čo je prepočte okolo 123,8 miliardy Sk, použili farmári v rokoch 1971 - 2002 na poľnohospodárske dotácie proti pravidlám stanoveným spoločenstvom.

Problémom býva i vracanie dotácií zo strany farmárov. Najhoršiu bilanciu v tomto smere pripisuje správa Taliansku a Nemecku, ktoré získali späť len 10 %. Francúzsko, ktoré bolo v sledovanom období najväčším príjemcom poľnohospodárskej podpory, proti pravidlám využilo 159 miliónov eur, pričom späť od farmárov získalo 58 miliónov eur, teda 36 % (*Národná obroda*, 22. 9. 2004).

5. ZÁVER

Poľnohospodárska politika uplatňovaná v SR je od roku 2004 úzko prepojená so spoločnou poľnohospodárskou politikou Európskej únie. Rok 2004 bol významným rokom práve z hľadiska prenosu množstva právomocí na orgány EÚ, ale tiež pre postupnú harmonizáciu legislatívnych podmienok hospodárenia na pôde, objemu dotácií pre farmárov, spôsobu ich vyplácania a kontroly ich použitia.

Počas ôsmich mesiacov členstva SR v EÚ dochádzalo aj k postupnej harmonizácii inštitúcií a mechanizmov vyplácania dotácií založením Poľnohospodárskej platobnej agentúry a jej akreditáciou, ktorá sa uskutočnila až na sklonku roka 2004. Osem mesačné obdobie integrácie Slovenska bolo príliš krátkym časovým úsekom na publikovanie prvých analýz vývoja slovenského poľnohospodárstva po vstupe do EÚ. Už príprava štátneho rozpočtu SR na rok 2004 však naznačila, že z hľadiska podpory producentov pôjde o zlomový rok, s výrazným nárastom zdrojov pre agrárny sektor.

Dotácie do poľnohospodárstva na úrovni EÚ nie sú v súlade so snahami o liberalizáciu svetového obchodu s poľnohospodárskymi komoditami a o znižovanie štátnej intervencie. Rizikom ostávajú i z hľadiska transparentnosti procesov ich pridelovania. Slovenská poľnohospodárska politika sa však stotožnila s touto koncepciou poľnohospodárstva, ktorý je

základom podporného mechanizmu CAP, a nezdieľa snahy o obmedzovanie dotácií, ani tých, ktoré sú v kompetencii národných vlád, napríklad doplatku priamych platieb.

Z hľadiska zlepšovania ekonomického potenciálu lesného hospodárstva je treba kriticky vnímať prvý návrh lesného zákona, ktorý pripravilo MP SR, ako aj spomalenie transformácie štátneho podniku Lesy SR na akciovú spoločnosť. Taktiež je evidentné spomaľovanie prípravy a presadzovania mnohých ďalších dôležitých noriem (napríklad zákona o poľovníctve, zákona o vinohradníctve a vinárstve).

Naopak pozitívne možno hodnotiť zrealizovanie pôvodného dominantného postavenia Slovenskej poľnohospodárskej a potravinárskej komory zrušením jej povinného členstva, ako aj snahu o efektívnejšie riešenie zložitej problematiky hydromeliórií. Celkovo však - z hľadiska zlepšovania podmienok pre efektívne hospodárenie na pôde - treba vnímať politiku MP SR v roku 2004 skôr ako stagnujúcu, s nevýrazným dôrazom na zvyšovanie potenciálu hospodárskej výkonnosti agrárneho sektora.

Slovenské poľnohospodárstvo v roku 2004 stojí na začiatku novej etapy svojho vývoja, po dlhoročne kolísajúcom prístupe k reformám po roku 1989. Obdobie transformácie prinieslo množstvo pozitívnych i negatívnych opatrení pre liberalizáciu podnikania na pôde. Bolo však obdobím výraznej nezávislosti rozhodovania o agrárnej politike na národnej úrovni. Integráciou do EÚ vstupujeme do podmienok komplexnejšieho, systematickejšieho, ale i ťažkopádnejšieho, neefektívnejšieho a byrokratickejšieho systému agrárnej politiky EÚ. Rok 2005 bude prvým rokom, ktorý naznačí, aký dosah bude mať toto rozhodnutie na vývoj slovenského pôdohospodárstva v najbližšej budúcnosti.

LITERATÚRA

1. *Drevári nesúhlasia s pripravovanými zmenami.* Roľnícke noviny, č. 36, 3. 9. 2004
2. *Farmári použili peniaze nezákonne.* Národná obroda, 22. 9. 2004.
3. Chrastinová, Z.: *Ekonomika slovenského poľnohospodárstva v roku 2004.* Príspevok z konferencie „Slovenské poľnohospodárstvo v prvom roku členstva v EÚ.“ 7. 12. 2004. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004.
4. *Informácia o stave budovania Pôdohospodárskej platobnej agentúry (PPA) a implementácie IACS v Slovenskej republike.* Materiál na rokovanie vlády SR. Číslo materiálu: UV-11865/2003, 14. 1. 2004.

5. *Information Note by the European Court of Auditors on Special Report No 4/2003 concerning rural development: support for lessfavoured areas.* <http://www.europa.eu.int>
6. Kazda, R.: *Lesný socializmus*. Domino Fórum, č. 28, 2004.
7. *Komoditná situačná a výhľadová správa – Cukrová repa, cukor*. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004a. <http://www.vuepp.sk/Komodity/Komodity.htm>
8. *Komoditná situačná a výhľadová správa – Hovädzí dobytok*. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004b. <http://www.vuepp.sk/Komodity/Komodity.htm>
9. *Komoditná situačná a výhľadová správa – Ošípané*. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004c. <http://www.vuepp.sk/Komodity/Komodity.htm>
10. *Komoditná situačná a výhľadová správa – Zemiaky*. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004d. <http://www.vuepp.sk/Komodity/Komodity.htm>
11. *Komoditná situačná a výhľadová správa – Obilniny*. Bratislava, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva 2004e. <http://www.vuepp.sk/Komodity/Komodity.htm>
12. *Komuniké z rokovania Legislatívnej rady vlády SR zo dňa 26. 10. 2004.* <http://www.government.gov.sk/>
13. *Lesy musia lepšie spravovať štátne vlastníctvo*. Roľnícke noviny, č. 39, 2004.
14. *MP akceptuje návrh na doplatok priamych platieb do výšky 54 %.* SITA. In: Sme, 12. 10. 2004.
15. *Návrh zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 42/1992 Zb. o úprave majetkových vzťahov a vyporiadaní majetkových nárokov v družstvách.* (Predkladacia správa.) Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR, 2004a. <http://www.rokovania.sk/>
16. *Návrh zákona o hydromelioráciách a o založení spoločnosti Hydromeliorácie, a. s., a o zmene a doplnení niektorých zákonov.* (Predkladacia správa.) Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR, 2004c.
17. *Návrh zákona o vinohradníctve a vinárstve.* Predkladacia správa. Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR, 2004b. <http://www.mpsr.sk>
18. *OECD Agricultural Policies 2004. At a glance.* OECD 2004.
19. *Parlament žiada vládu o zastavenie transformácie lesov.* TASR, In: Sme, 2. 11. 2004
20. *Poľnohospodári dostanú 52,5-percentné priame platby.* SITA. In: Sme, 14. 12. 2003

21. *Producer and Consumer Support Estimates. OECD Database. User's Guide.* OECD 2003. <http://www.oecd.org/dataoecd/46/37/4354451.ZIP>
22. *Reštitúcie stoja, problémom je oceňovanie.* Sme, 4. 8. 2004.
23. *Special Report No 3/2004. Recovery of irregular payments under the Common Agricultural Policy.* Court of Auditors 2004. <http://europa.eu.int>
24. *Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v Slovenskej republike 2002.* Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR 2002.
25. *Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v Slovenskej republike 2003.* Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR 2003.
26. *Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v Slovenskej republike 2004.* Bratislava, Ministerstvo pôdohospodárstva SR 2004.
27. *Uznesenie NR SR č. 273/2003 z 25. apríla 2003 k Petícii poľnohospodárov a potravinárov Slovenska na podporu ich požiadaviek na programové zameranie a vykonávanie štátnej agrárnej politiky.*
28. *Uznesenie vlády SR č. 699 zo 14. júla 2004 k návrhu skupiny poslancov Národnej rady SR na vydanie zákona o navrátení vlastníctva k niektorému nehnuteľnému majetku cirkvám a náboženským spoločnostiam.* <http://www.rokovania.sk>
29. *Zákon č. 217/2004 Z. z. o lesnom reprodukčnom materiáli a o zmene niektorých zákonov.*
30. *Zákon č. 750/2002 Z. z. o štátnom rozpočte na rok 2003.*
31. *Zásady činnosti profesijných komôr.* Materiál z rokovania vlády SR. Číslo materiálu: UV-8124/2003. Rokovanie: 46/2003, 3. 9. 2003.
32. *Znovuotvorenie reštitúcií pre cirkvi prešlo výborom s vážnou zmenou.* TASR, In: Sme, 7. 9. 2004.